

EUTANAZIJA I PRUŽANJE POMOĆI U SAMOUBISTVU KRIVIČNA ODGOVORNOST ZA POMAGANJE PRI SAMOUBISTVU

Apstrakt

Eufemizmi poput “oslobođenje”, “nežno spuštanje”, “pravo na vlastitu smrt”, ili konstrukcije kao “umiranje po sopstvenoj želji”, “čovjek ima pravo na život, ali i na smrt”, “neka smrt dođe sama”, “lekar treba da produžava život dokle god je to moguće, ali ne bi trebalo da produžava agoniju umiranja”, upućujući na “pasivnu eutanaziju” ili “pomaganje u umiranju”. Mnogi, uključujući i određeni manji broj lekara, smatraju da “umiranje po sopstvenoj želji” nije nemoralan čin i da u odnosu na moralne vrednosti svaki čovek može da ima svoj stav - to je u redu (eutanaziju treba legalizovati), ili to nije u redu (ne treba liberalizovati eutanaziju). Oko ovog pitanja su se oduvek lomila “teorijska koplja” i baš ovde je nastao ubedljiv dokaz jaza između moralnih i pravnih načela. Kako izaći iz ovog lavirinta? Vidimo dva dijametralno suprotna stanovišta koja su vladala tokom čitave istorije “eutanazije”. Međutim, kako se snaći u tim novim traganjima ka najoptimalnijem rešavanju označenog problema? Da li se i dalje kretati već trasiranim putevima u regulisanju ovakvog načina umiranja, samo su neka od pitanja na koja autor u ovom radu pokušava da dâ odgovore.

Ključne reči: asistiranje u samoubistvu, nepodnošljiv bol, lični izbori, opasnost legalizacije

1.Uvod

1.1.Pomaganje u samoubistvu

Pod samoubistvom, u smislu ovog krivičnog dela, podrazumeva se svesno i voljno (umišljajno) lišenje života samog sebe. To znači da je uslov za postojanje ovog krivičnog dela da je samoubica napunio osamnaest godina života, i da je prema svojim intelektualnim i voluntarističkim sposobnostima u mogućnosti da shvati značaj svojih postupaka i da njima upravlja. Reč je, o licu koje je svesno da preduzima delatnosti kojima sebe lišava života¹.

Radnja krivičnog dela se sastoji u umišljajnom doprinošenju, odnosno u omogućavanju (uticanju u smislu podrške ili podupiranja tuđeg dela) ili olakšavanju u izvršenju, punoletnom i uračunljivom licu da izvrši samoubistvo, nakon što je ono takvu odluku već donelo.²

Posledica krivičnog dela sastoji se kako u samoubistvu, tako i u pokušaju samoubistva. Izvršilac ovog dela može da bude svako lice koje umišljajno pomaže samoubicu u izvršenju samoubistva. Za ovaj, osnovni oblik krivičnog dela, predviđena je kazna zatvora od od šest meseci do pet godina (član 119. stav 1). U smislu bližeg razrađivanja i konkretizacije, u okviru ovog oblika krivičnog dela, postoje dva teža modaliteta koja su određena s obzirom na ličnost lica koje vrši samoubistvo, odnosno obzirom na uzrast i uračunljivost ličnosti kojoj se pomaže u realizovanju samoubistva: 1) prvi teži oblik ovog krivičnog dela (stav 3) sastoji se u pomaganju u izvršenju samoubistva maloletniku koji je navršio četrnaest godina, ili licu koje se nalazi u stanju bitno smanjene uračunljivosti (za ovo krivično delo predviđena je kazna zatvora od dve do deset godina); 2) drugi teži oblik ovog krivičnog dela sastoji se u pružanju pomoći u izvršenju samoubistva maloletniku koji nije navršio četrnaest godina, odnosno licu koje je neuračunljivo. U pogledu kažnjivosti ovo delo je izjednačeno sa krivičnim delom običnog ubistva. Upravo, ovde je reč o običnom ubi-

¹ Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, *Komentar KZ CG*, Cetinje 2004., 371.

² Baumann kaže: "da radnja pomagača ne izaziva odluku o delu... Ona samo potpomaže realizovanje odluke o delu, rečju, i delom omogućava ili olakšava izvršenje zločina ili prestupa". J. Baumann, *Strafrecht*, Allgemeiner Teil, Berlin 1977, 599.

Nasuprot tome, ako bi radnja pomaganja bila preduzeta pre nego što je učinilac doneo slobodnu odluku za izvršenje krivičnog dela, onda bi takva radnja predstavljala podstrekavanje, a ne pomaganje (ovo naročito važi za davanje saveta učiniocu kako da izvrši konkretno krivično delo.).

stvu, jer samoubica nije u stanju da rasuđuje i odlučuje da li će izvršiti samoubistvo. Ovakvo mišljenje se temelji na shvatanju da pomaganje ovih lica u tome faktički znači njihovo lišavanje života, bez obzira šta ona neposredno ne preduzimaju jednu radnju kojom se ostvaruje ova posledica. Pojam neuračunljivosti treba shvatiti kao nesposobnost shvatanja značaja svog dela, odnosno nemogućnost upravljanja svojim postupcima.³ Ukoliko je, usled izvršenja krivičnog dela iz bilo kog od navedenih oblika, došlo samo do pokušaja samoubistva, izvršilac se može blaže kazniti (stav 5).

Međutim, našu pažnju privlači stav 2. u kome je predviđen jedan poseban, lakši oblik ovog krivičnog dela. Reč je o pomaganju u samoubistvu iz samilosti, o najlakšem obliku ove inkriminacije koja postoji, odnosno za koju se traže svi uslovi kao i kod dela lišavanja života iz samilosti (iz člana 117). Za ovaj oblik dela predviđena je kazna zatvora od tri meseca do tri godine.

1) Pomaganje pri samoubistvu može biti fizičko ili materijalno (stavljanje izvršiocu na raspolaganje sredstava za bezbolno izvršenje dela, uklanjanje prepreka za izvršenje dela,...) i psihičko ili intelektualno (davanje saveta ili uputstva kako da se izvrši krivično delo, hrabrenje samoubice da istraje u svojoj odluci da izvrši krivično delo,...).

2) Zavisno od načina pružanja pomoći samoubici, pomaganje može biti posredno i neposredno. Neposredno pomaganje postoji kada pomagač direktno ukazuje pomoć licu koje se odlučilo na ovakav akt, odnosno kad sam preduzima delatnosti kojima olakšava, omogućava, tj. potpomaže izvršenje samoubistva; ili, jednostavno, direktno (neposredno) pomaganje predstavlja direktnu umišljajnu pomoć učiniocu u ostvarenju samoubistva. Ovo je kraći i efikasniji način pružanja pomoći od pomoći pružene preko drugog lica. Što se tiče posrednog pomaganja, ono će postojati kada pomagač u samoubistvu pruža pomoć izvršiocu ovog dela preko drugog lica, odnosno posrednog pomagača. Drugim rečima, indirektno (posredno) pomaganje sastoji se u pružanju bilo kakve druge pomoći pre izvršenja ili u toku samog izvršenja samoubistva, a da se, pri tome takvo pružanje pomoći ne može smatrati direktnim pomaganjem u samoubistvu. To je, u stvari, pomaganje pomagaču.⁴ Posredni pomagač je onaj koji pruža pomoć neposrednom pomagaču. Posredno pomaganje postoji i onda kada jedno lice pruža pomoć neposrednom pomagaču ili

³ Vid. o tome opš: Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, 58-65.

⁴ U presudi VS Srbije, Kž 232/86. pominje se "Konstrukcija pomagača pomagaču".

neposrednom podstrekaču u samoubistvu (na pr., posredni pomagač će biti i lice koje daje savete ili uputstva podstrekaču kako da ovaj navede izvršioca na izvršenje samoubistva). Dakle, posredno pomaganje je i pomaganje u podstrekavanju, ali i podstrekavanje na pomaganje.⁵ S obzirom da se posredno pomaganje može vršiti i preko više posrednika, ovde se radi o sukcesivnom pomaganju.

Navedene vrste pomaganja mogu se izvršiti bilo aktivnom radnjom - činjenjem, bilo nečinjenjem, mada su u praksi slučajevi posrednog pomaganja nečinjenjem toliko retka pojava, da su prosto zanemarljivi.

3) Prema načinu izvršenja, odnosno vrsti radnje kojom se vrši, pomaganje u samoubistvu može biti pozitivno (*concurcus positivus*) i negativno pomaganje (*concurcus negativus*). Pozitivno pomaganje je pomaganje koje se preduzima činjenjem, a negativno pomaganje - pomaganje koje se vrši nečinjenjem.⁶ U konkretnoj analizi, pored pomaganja kao oblika aktivnog doprinosa izvršiocu da oduzme sebi život, pomaganje u samoubistvu, međutim, može da se izvrši i nečinjenjem. Ovakvo pomaganje će postojati samo u slučaju ako je postojala pravna obaveza pomagača da preduzme određenu delatnost kojom bi sprečio nastupanje zabranjene posledice, odnosno kojom bi sprečio izvršenje samoubistva, a on to nije učinio. Dakle, nečinjenje se ovde sastoji u propuštanju jednog lica da postupi u skladu sa svojim dužnostima, ako tim propuštanjem olakšava drugom licu izvršenje samoubistva. U tom smislu, kada se insistira na prethodnoj konstataciji, onda se, svakako mora uzeti u obzir sledeće: ne postoji opšta zakonska obaveza sprečavanja samoubistva drugih lica, niti se takva obaveza može uspostaviti na osnovu opštih zakonskih normi. Izuzetno, određenim pravnim propisima se za pojedince takva obaveza može ustanoviti, može nametnuti kao pravna dužnost. Ukoliko po toj dužnosti, kao zakonskoj obavezi na činjenje, ne postupe, a nije bilo smetnji da se obavezna radnja preduzme i time spreči samoubistvo nekog lica, to tada kao propust ulazi u pojam pomaganja i smatra se uslovom posledice.⁷

⁵ Prema Schoenke – Shroeder, "Pomaganje kod pomaganja je pomaganje glavnog dela" *Strafgesetzbuch Kommentar*, München 1978, 168.

⁶ F. K. Openhof, komentarišući paragrafe 34. i 46. Pruskog kaznenog zakonika iz 1851. godine, kaže: "Ne može se izvesti kao da ukazivanje pomoći treba da bude samo u pozitivnom činjenju, već se ona štaviše može ukazivati i namernim propuštanjem da se nešto učini, što nam je po zakonu ili ugovoru u dužnosti činiti".

⁷ D. Pavlović, „Krivična odgovornost za navođenje na samoubistvo i pomaganja u samoubistvu“, *Pravni život*, br. 9/1995, 166.

4) Radnja pomaganja u izvršenju samoubistva se, po pravilu, može preduzeti pre izvršenja samoubistva (prethodno pomaganje), ili u toku samog njegovog izvršenja (istovremeno pomaganje). Bitno je, dakle, da su (kumulativno) ispunjena dva uslova: a) da se delatnost pomagača ne pojavljuje kao sastavni deo radnje izvršenja - samoubistva, i b) da se pomoć pruža kada je izvršilac već doneo odluku za izvršenje samoubistva, jer u protivnom postoji podstrekavanje. To su najznačajnije koordinate: ukoliko pomagač u samoubistvu pruža pomoć izvršiocu samoubistva pre nego što je ovaj preduzeo radnju izvršenja samoubistva (na pr., kada pomagač nabavi odgovarajuće sredstvo nekom licu, a kojim ovaj treba da izvrši samoubistvo), onda se ona može učiniti tek od momenta kada je izvršilac definitivno odlučio da okonča svoj život. Dakle, pomaganje pretpostavlja da se jedno lice (samoubica) već odlučilo da izvrši samoubistvo. U suprotnom, postoji krivično delo podstrekavanja na samoubistvo (na pr. navođenje na samoubistvo učvršćivanjem kolebljive odluke potencijalnog samoubice da sebi oduzme život). Nema dileme da ovakvo stanje u potpunosti odražava prirodu i karakter odnosa samoubice i pomagača u samoubistvu.

Inače, između podstrekavanja na samoubistvo i pomaganja u samoubistvu nema sticaja. Zapravo, lakši oblik krivičnog dela - pomaganje u samoubistvu je konzumiran težim, tj. podstrekavanje kao teža forma učešća u jednom delu uvek konzumira pomaganje kao lakšu formu izvršenja dela.

5) Pomaganje u samoubistvu može da se ostvari delatnošću samo jednog lica, a može i kroz delatnost više lica. U slučaju učestvovanja više lica postoji sapomaganje, pri čemu se sva ova lica nalaze u međusobnom odnosu sapomagača u samoubistvu. Ova vrsta pomaganja postoji samo pod uslovom da sva lica, koja pružaju pomoć nekom licu u samoubistvu, čine to istovremeno.

6) Najzad, i bez posebnog obrazlaganja, pomaganjem u samoubistvu se doprinosi izvršenju samoubistva koje izvršuje drugo lice - samoubica. Radnja pomaganja pretpostavlja postojanje određenog odnosa između pomagača i pomognutog u samoubistvu, kao i između pomagača i dela samoubistva čiju realizaciju ovaj pomaže. Taj odnos se ogleda u tome što pomagač mora biti svestan kojem individualnom licu pomaže, ili kojem određenom krugu lica pripada samoubica. U istom kontekstu, pomaganje podrazumeva i individualno određeno delo u kome se pomaže. Drugim rečima, umišljaj pomagača treba da obuhvati svest o tome da

preduzimanjem određenih delatnosti on podupire, podržava, olakšava izvršenje samoubistva. Ili, umišljaj pomagača treba da je sračunat na pružanje neke dopunske, prethodne, istovremene ili naknadne pomoći koja je bila rezultat prethodnog dogovora između lica koje pruža pomoć i onog koji se odlučio da liši sebe života.

7) Da bi postojao kvalifikovani oblik krivičnog dela iz čl. 51. KZ Srbije, uslov je da pomagač zna da pruža pomoć maloletniku iznad ili ispod 14 godina života, odnosno da pomaže lice koje se nalazi u stanju bitno smanjene uračunljivosti, tj. lice koje je neuračunljivo u izvršenju samoubistva.

8) Uz sve iznete osobenosti krivičnog dela pomaganja pri samoubistvu, da kažemo nešto i o dobrovoljnom odustanku pomagača. Naime, pomagač se može osloboditi od kazne ukoliko je dobrovoljno sprečio izvršenje radnje samoubistva. Izvršenje dela mora biti sprečeno angažovanjem pomagača, a ne delovanjem nekih drugih, spoljnih faktora, pa makar se pomagač trudio, ali bezuspešno, da spreči izvršenje samoubistva. Međutim, ovo ne isključuje situaciju kad su, pored pomagačevog delovanja, i neki drugi faktori sadejstvovali u sprečavanju ovog dela. Nije dovoljno da se pomagač trudio da spreči izvršenje samoubistva, već da ga je stvarno i sprečio. Sprečavanje može da bude realizovano posle dovršenja radnji pomaganja, ali i u toku samog pomaganja. Ovde treba razlikovati dve situacije:

a) s obzirom na činjenicu da je radnja pomaganja kompletno dovršena (na pr., obezbeđivanje i stavljanje otrova na raspolaganje potencijalnom samoubici), da bi se pomagaču priznao dobrovoljni odustanak, sprečavanje radnje samoubistva mora biti izraženo kroz aktivno zalaganje, delovanje pomagača na ovo drugo lice - potencijalnog samoubicu u pravcu odustajanja od ostvarenja konkretnog čina usmrćenja samog sebe. Prema tome, nesporno je, da prekid radnje izvršenja i pasivizacija pomagača, jednostavna obustava pružanja pomoći, više nije dovoljna. Uslov je, u stvari aktivnost pomagača. S druge strane, nije nužno da je samoubistvo sprečeno neposrednom radnjom pomagača. Pomagač to može postići i posrednim putem, tj. svojom inicijativom preko drugih lica (npr. ako jedno lice - pomagač, da drugom - licu "samoubici" otrov koji mu je nabavilo da bi se ovo ubilo, a zatim se pokaje i angažuje neko treće lice da pozove lekara i spase ovo drugo lice - potencijalnog samoubicu). Ukoliko zalaganje pomagača nije imalo uspeha, ta okolnost će se ceniti kao olakšavajuća prilikom odmeravanja kazne.

b) Iz prethodnog izlaganja, dobrovoljni odustanak pomagača pri samoubistvu moguće je i u toku samog pružanja pomoći. Da bi ova vrsta dobrovoljnog odustanka postojala u radnjama pomagača, neophodno je da pomagač obustavi pomoć, potrebno je njegovo pasivno držanje, uzdržavanje od daljeg preduzimanja određenih aktivnosti, a bez kojih drugo lice ne može dovršiti radnju samoubistva.

Sprečavanje mora biti dobrovoljno. Dobrovoljan odustanak postoji kada je pomagač sam, po svojoj sopstvenoj volji bez spoljnih uticaja, doneo odluku o prekidanju radnje kojom se ostvaruju uslovi za izvršenje samoubistva. Koji su uzroci doveli do takve njegove odluke, kojim se razlozima odnosno motivima rukovodio, nije od značaja. Prema tome, odluka o odustanku može biti doneta iz etičkih pobuda kao što su: samilost prema potencijalnom ubici, iskreno kajanje i griža savesti, želja da ovaj i dalje živi, ali i kukavičluk, ponekad i strah od kazne,...Ako je pomagač u samoubistvu svojom vlastitom aktivnošću paralizovao pruženu pomoć, može se osloboditi od kazne. Dakle, oslobađanje od kazne nije obligatorno, već samo fakultativno. Sud odlučuje da li će, u konkretnom slučaju, iako je sprečio nastupanje štetne posledice - samoubistva, osloboditi pomagača od kazne.

Za pojam pomaganja pri samoubistvu, nije od značaja koliko je delatnost pomagača stvarno doprinela u izvršenju samoubistva drugog lica. Ili, jednostavno, forma, način kroz koji je ostvareno pomaganje i intenzitet doprinošenja pomagača u izvršenju samoubistva, bez značaja su za postojanje krivičnog dela ostvarenog pomaganjem. Ova okolnost može uticati samo na odmeravanje kazne onom koji je pružio pomoć u samoubistvu.

Najzad, da zaključimo ovaj deo izlaganja transponovanjem odnosnog krivičnog dela na teren uporednog prava.

Kao što smo već naglasili, i dok se odgovornost za samoubistvo, jednim "cik-cak" putem gotovo izgubila, kažnjavanje za saučesništvo u izvršenju samoubistva od strane drugih lica široko je prihvaćena. I opet, po ko zna koji put se pokazalo - da kao rezultanta "beskrajnog" mnoštva različitih ishodišnih stavova o ovoj pojavi - razna zakonodavstva inkriminišu radnje navođenja i pomaganja kod samoubistva, ali pod različitim nazivima i na različite načine. Upravo, iz okvira opšteg prikaza zakonskih tekstova koja poznaju odnosno krivično delo, izdvojicemo nekoliko najpoznatijih koja tretiraju taj problem, i to na sledeći način: član 107. sovjetskog KZ predviđa ovu inkriminaciju pod nazivom "navođenje na

samoubistvo”; član 580. italijanskog KZ inkriminiše ovakvo ponašanje pod nazivom “pomaganje i navođenje na samoubistvo”; švajcarski KZ propisuje ovu inkriminaciju članom 115. pod nazivom “podstrekavanje i pomaganje u samoubistvu”; u grčkom KZ, ovo krivično delo je predviđeno odredbom člana 301. pod nazivom “učešće u samoubistvu”; englesko pravo određuje ovu inkriminaciju u *Suicide Act* pod nazivom “pomaganje i navođenje na samoubistvo”;⁸ pravo SAD-a u *Model Penal Code* predviđa ovu inkriminaciju u članu 210. stav 1. pod nazivom “uzročno samoubistvo kao kriminalno ubistvo” i “pomaganje i navođenje na samoubistvo kao nezavistan zločin”...⁹

U smislu malo bližeg razrađivanja i konkretizacije, veći broj krivičnih zakonika određuje ovu inkriminaciju šire, tako da ona, pored navođenja drugog na samoubistvo, obuhvata i pomaganje drugome da izvrši samoubistvo podrazumevajući tako kao krivično delo svaki doprinos izvršenju samoubistva - upravo ovakvo rešenje je zastupljeno u Krivičnom zakoniku Italije (član 580)¹⁰, Krivičnom zakoniku Švajcarske (član 115)¹¹, Krivičnom zakoniku Austrije (član 78)¹², Krivičnom zakoniku Portugalije (član 135)¹³, Krivičnom zakoniku Bugarske (član 127)¹⁴, Krivičnom zakoniku Norveške (član 236)¹⁵ i Krivičnom zakoniku Mađarske (član 168)¹⁶. Ovo važi i za naš Krivični zakonik (član 119. KZ) koji, takođe, predviđa kao krivično delo navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu.

⁸ Đ. Lopičić, „Krivično delo navođenja na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu - član 139. KZ“, *JRKK* br. 3/1975, 454-457.

⁹ Da napravimo, ovde, jedan iskorak i pokažemo veoma zanimljivo saopštenje šefa hirurije Dejvida Sačera (David Satcher), pod nazivom: “Poziv glavnog hirurga na preduzimanje preventivnih mera, tj. na akciju sprečavanja samoubistva u 1999. godini”, u kojem je, najpre, naglasio da je samoubistvo “ozbiljan društveni i zdravstveni problem”. Istakao je da je u 1996. godini (poslednja godina za koju su statistički podaci bili dostupni), izvršeno:

* oko 31000 samoubistava;

* oko 20000 ubistava;

* samoubistvo se našlo na devetom mestu na listi svih oblika okončanja života

* svake godine u SAD je za oko 500000 ljudi potrebno primeniti medicinski tretman na intenzivnoj nezi, kao rezultat pokušaja samoubistva. Internet: <http://www.iaetf.org/sus.htm>

¹⁰ R.Marino, G.Gatti, *Codice penale et leggi complementari*, Napoli 1992, 217.

¹¹ O.A.Germann, *Schweizerisches Strafgesetzbuch mit Erläuterungen*, Zürich 1956, 144.

¹² E.Foregger, E.Serini, *Strafgesetzbuch StGB*, IX Auflage, Wien 1989, str. 87.

¹³ *Codigo Penal*, 3. edicato, Coimbra Editora, 1997, 102.

¹⁴ Наказателен кодекс, Солотон, 1995. 50

¹⁵ R.Walford, *General Civil Penal Code*, Norwegian Ministry of Justice, Oslo 1995., 48

¹⁶ *Revue de droit Hongrois*, N°. 1-2/1980, 71.

1.2. Međusobni odnos krivičnog dela pomaganja u samoubistvu i krivičnog dela ubistva iz samilosti

Pitanje krivičnog dela pomaganja pri samoubistvu problematski razvijemo, prosto je bilo prirodno da u njegovom razmatranju i objašnjavanju pođemo, jednostavno, od određivanja smisla i suštine ove vrste krivičnog dela, od formi u kojima se ono ispoljava, krivične odgovornosti i kažnjivosti onog koji pruža pomoć u samoubistvu, retrospektive našeg krivičnog zakonodavstva u pravnom normiranju ovakvog ponašanja i dr. Pri tome, namerno smo preskočili neke od problema koji kontinuirano intrigiraju,¹⁷ upravo u nameri da malo više vremena i prostora posvetimo jednom drugom pitanju, pitanju koje u velikoj meri zaokuplja pažnju najširih krugova, o kome se vode rasprave višestruko zanimljivije, uvek od izvanrednog interesa koji zadire kako u domen teorije, tako i u područje sudske prakse. Reč je, zapravo, o pitanju međusobnog odnosa i odgovornosti za krivično delo pomaganja u samoubistvu i ubistvu na zahtev ili molbu.

Konvergiraju li se pomaganje u samoubistvu i aktivna ili pasivna eutanazija ili pak međusobno divergiraju, tj. kakav je njihov međusobni odnos?

Samo na prvi pogled, mnogi će pomisliti kako u ovako formulisanim pitanju već nailaze na ideju o potrebi drastičnog diferenciranja ove dve vrste učešća u određenom krivičnom delu. Ili, pri razmatranju čitavog opsega problema koji iskrsavaju u vezi sa pomenutim krivičnim delima, već se u samom "jezgru" fenomena eutanazije, njenoj specifičnoj prirodi, modalitetima ispoljavanja (!?) upadljivo odslikava različitost eutanazije od pomaganja u samoubistvu - i od toga treba poći u eksplikaciji odnosne problematike.

¹⁷ A o kojima je već toliko pisano. Vid. J.Thomas, Marzen et al., „Samoubistvo - Ustavno pravo?“ 24 *Duquesne L. rev* 1, 17-100 (1986); „Lekari pomoćnici u samoubistvu i Njujorški zakon“, 57 *Alb. L. rev.* 819824 - 32 (1994); „Kada se priželjkuje smrt: Pomoć u samoubistvu i eutanazija u medicinskom kontekstu“, 54-56 (1994). Mišljenje sudije Scalia u Kruzan-u 497 U.S. 294-95 takođe sadrži korisne zaključke. Kod nas vid. Đ. Lopičić (1975), N. Đurđević, „Krivična odgovornost lekara“, *JRKK*, 1-2/1995; Đ. Lopičić, „Krivična odgovornost za navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu“, *Pravni život*, br. 9/1995; Đ. Đorđević: „Navođenje na samoubistvo surovim i nečovečnim postupanjem“, *Pravni život*, br. 9, Beograd, 1996. tom I. Đ. Đorđević, „Krivičnopravni aspekti samoubistva“, *Pravni život*, broj 9, Beograd, 2009. tom I

Međutim, razmatranju ovog problema treba pristupiti i sa drugog aspekta. Objašnjavanju konkretnog pitanja pristupi ćemo iz drugačije perspektive, još jednom uz napomenu da pomenuto razlikovanje predstavlja složen pravno-teorijski problem čije “dešifrovanje” ponekad zadaje značajne praktične teškoće, odnosno da je zbog svoje kompleksnosti, ono vrlo sporno i diskutabilno, veoma osetljivo i delikatno. Naravno da to sa svoje strane otvara vrata najrazličitijim tumačenjima i shvatanjima u odnosu na ovo složeno pitanje.¹⁸

Ova postavka koja ukazuje na njihov karakteristični unutrašnji sadržaj je, upravo bitna, jer se na osnovu toga može jedino i razumeti, ne samo razlika u viđenju označenih dela, već i njihova osobena suština. Pri tome, kada se prošire horizonti posmatranja, pokazuje se da se ne radi prosto o dve različite kategorije, ili naprotiv, o dve skoro identične prirode, nego o dva posebna oblika učešća u “usmrćenju samog sebe” između kojih, ipak, postoje izvesne dodirne tačke, a u određenim slučajevima i svojevrsno poklapanje.

Prethodna konstatacija nam može i mora poslužiti kao vodič u opisivanju, objašnjavanju i zaključivanju o bilo kojoj delatnosti i formama stvarnosti u kojoj je postavljeno pitanje: da li je reč o pomaganju u samoubistvu ili ubistvu iz milosrđa, odnosno, gde su granice prave eutanazije, a gde pomoći u “usmrćenju samoga sebe”?

U odgovoru na ovo kompleksno pitanje, za trenutak, ćemo se osvrnuti na početak ovog tematskog područja gde sve vreme provejava razmišljanje u pravcu - šta je sa principom bezuslovnog poštovanja života, pa samim tim i poštovanja prava na “smrt po izboru”, odnosno može li se čoveku oduzeti pravo na život i pravo na smrt kao esencijalno ljudsko pravo? Treba li i može li se prekinuti život jednog čoveka, kada taj život za njega predstavlja neotklonjivu patnju? Da li je potrebno čoveka braniti od njega samog, od njegove odluke da sam ili uz pomoć nekog drugog lica skonča na ovaj i ovakav način? Zar sprečavanje nekog da umre, ako on to već hoće, nije svojevrsno nasilje, socijalna hipokrizija ili licemerje jednog društva koje po svaku cenu želi da ga održava u “životu bez života”, u stanju besmislenom i jadnom, u životu nedostojnog življenja? Kako postupati prema onom ko “povredi” tuđe pravo na život, pa makar to učinio

¹⁸ Najzad, otud polarizacija shvatanja u pristupu ovoj materiji. Primera radi, Đ. Lopičić smatra da pomaganje u samoubistvu nema ništa zajedničko sa ubistvom na zahtev ili molbu. Sasvim suprotno, neki pisci smatraju da se pojmom eutanazije može u širem smislu reći obuhvatiti i pomaganje pri samoubistvu. Vid. R. Schmitt, “Aerztliche Entscheidung zwischen Leben und Tod in strafrechtlicher Sicht”, *Jursten Zeitung*, Heft 8/1985, 367 - 368.

i iz samilosti zbog njegovih patnji, ili na izričito traženje žrtve, drugim rečima, da li takvo ponašanje krivično sankcionisati ili ne? I upravo, na tragu ovih pitanja, tj. u označenoj višeznačnosti i komplikovanosti problema koja se u vezi sa tim “otvaraju”, prepoznaje se onaj centralni - ima li čovek pravo na dostojanstvenu smrt ili ne?

Tako su na dnevni red ovog dela izlaganja došla neka bitna pitanja koja se javljaju u vezi sa eutanazijom, koja ima dva osnovna značenja - aktivno oduzimanje života - prekidanje života teškim neizlečivim bolesnicima iz samilosti i eutanazija kao pomoć pri umiranju, kao olakšanje samrtnih patnji beznadežno bolesnoj osobi.¹⁹

U preciznijem omeđavanju problema, stavljamo akcenat na sledeća pitanja: da li je u konkretnom slučaju reč o ubistvu iz milosrđa, ili se tu pak radi o krivičnom delu pomaganja u samoubistvu? Možda se ipak radi o samoubistvu? I dalje, ukoliko je u pitanju eutanazija, na koji način je tretirati: kao obično ubistvo, kao privilegovano ubistvo ili legalizovanu eutanaziju (i time odbaciti bilo kakvu mogućnost inkriminisanja ovakve radnje kao zabranjene)?

U detaljnom interpretiranju odnosa između označenih krivičnih dela, “zahvatamo”, najpre, samo njihove osobenosti, pa time i različitosti - jednom reči, ono što ih obeležava i izražava, ono što ih međusobno razlikuje.²⁰ Pođimo od prvog momenta. Već smo se ranije suočili sa pojmom eutanazije i pružanja pomoći u samoubistvu, ali da ovde budemo precizniji: dakle, kakva je razlika između eutanazije i pomoći u samoubistvu?

Kod eutanazije jedna osoba preduzima radnju direktnog skraćivanja života druge osobe u cilju sprečavanja daljih patnji i muka. Na pr., lekar daje smrtonosnu injekciju umirućem pacijentu. Kod pomoći pri samoubistvu, osoba koja pomaže, svesno i namerno obezbeđuje sredstva koja će omogućiti drugoj osobi da se ubije. Na pr., lekar prepíše recept za otrov, ili prikači masku za disanje na ugljen monoksid i daje uputstva kako da se pacijent uguši.

Ovde smo, u fokus našeg razmatranja najpre stavili motivaciju i način udovoljavanja “željama” pacijenta. I samo u tom smislu, lako je uočiti da ono što u bitnom razdvaja pomaganje u samoubistvu od eutanazije jeste razlika između ubistva drugog i samoubistva. Sa praktičnog stanovi-

¹⁹ J. Striković, „Eutanazija“, *Savetovanje “Pravo i medicina (dodirne tačke - sporna pitanja)”*, Kopaonik, mart 1997, 7.

²⁰ <http://www.iaetf.org/faq.htm>

šta, za razgraničenje je odlučujuće da li radnju usmrćenja preduzima žrtva (pacijent) ili drugo lice (lekar), odnosno ko je stvarni gospodar događanja koje vodi u smrt.²¹ Analizirajmo ovaj polazni, temeljni stav za diferenciranje jednog od drugog ponašanja: kod samoubistva ubica i ubijeni su jedno isto lice, dok su kod ubistva ubica i ubijeni različita lica. Sve dok se poslednja slobodna odluka o usmrćenju nalazi kod pacijenta, prema mišljenju A. Eser-a, radnje lekara se mogu jedino kvalifikovati kao pomoć u samoubistvu. Ali ako odluka o nastupanju ove smrti prevashodno leži u rukama lekara, reč je o ubistvu na zahtev.²² U tumačenju ove razlike, možemo slobodno ići i dalje - "pomaganje u samoubistvu kao fizička radnja (stavljanje otrova na raspolaganje)... " i "aktivna dobrovoljna eutanazija kao uvođenje spoljnih sredstava koja uzrokuju pacijentovu smrt sa njegovim izričitim pristankom ili izričitom molbom (namerno davanje smrtonosne doze lekova ubrizgavanje smrtonosne injekcije), "su različitog vrednosnog ranga. Samoubistvo je tragičan individualni čin.²³ Eutanazija nije privatni čin. To je dozvoljavanje jednoj osobi da olakša smrt drugoj. To je javno pitanje zbog toga što može da dovede do teških zloupotreba eksploatacije i uskraćivanja nege nemoćnim ljudima."²⁴

U tom smislu, na terenu krivične odgovornosti i kažnjivosti njihovih aktera, to što se pojedini aspekti pomaganja u samoubistvu i eutanazije poklapaju (o čemu će biti reči kasnije), u suštini ne menja stvar, jer ono što je bitno, određujuće kod pomaganja nije prisutno i kod eutanazije (da se podsetimo: kod eutanazije - različitost lica koje pruža pomoć i lica koje vrši samoubistvo, radnja pomaganja ne sme ni delimično da predstavlja sastavni deo radnje izvršenja samoubistva kod ubijenog nema namere za prouzrokovanjem posledice, tj. dobrovoljnost ubijenog ne postoji, eutanazija je "javni čin" i dr; kod samoubistva - ubica i ubijeni su ista lica, postojanje namere da okonča svoj život, dobrovoljnost samoubistvo je "privatni čin" i dr.) Drugim rečima, smatra se da ove dve vrste učešća u određenom krivičnom delu, svojim specifičnim karakterom i domašajem, značajem i svojstvima koja ih odlikuju, daju dovoljno osnova za različito normativno tretiranje.

²¹ Vid. N. Đurđević, 252-253.

²² *Ibid.*

²³ "Ljudi imaju pravo" da izvrše samoubistvo. Svake godine samo u SAD-u se izvrši više samoubistava nego ubistava. <http://www.iaetf.org/faq.htm>

²⁴ *Ibid.*

Naravno, od ovih principijelnih razlika između pružanja pomoći u samoubistvu i ubistva iz milosrđa pošao je i naš zakonodavac rešavajući krivično delo “lišenje života iz samilosti” (član 117) kao specifičan oblik lišavanja života drugog lica - predstavljajući privilegovan, lakši oblik ubistva (sa zaprećenom kaznom zatvora do pet godina). Na drugoj strani (kao što smo već istakli), za pomaganje u samoubistvu (član 119) je predviđena kazna zatvora (stav 1 - od šest meseci do pet godina)), odnosno za lakši oblik (stav 2) zatvor od tri meseca do tri godine.

Međutim, krećemo se sada u sasvim suprotnom pravcu, odnosno problem posmatramo u smislu njihovih sličnih ili identičnih obeležja. Drugim rečima, hoćemo da pokažemo da razlike između njih samo na prvi pogled izgledaju toliko upadljive. U svakom drugom prikazivanju one se gube - reč je, o skoro istovetnim modalitetima umiranja, i za one koji ih zagovaraju, i za one koji su protiv ova dva oblika izazivanja smrti.

U tom smislu, sledeći ovaj pravac mišljenja, prva suštinska tačka u kojoj se dodiruju pomaganje u samoubistvu i ubistvo iz milosrđa je **pristanak umirućeg**. I u jednom i u drugom slučaju, ponašanje lekara se apsolutno poklapa sa namerom pacijenta. Drugim rečima, u ponašanju lekara oživotvorena je želja pacijenta - okončanje njegovog života. U smislu tog kriterijuma, ne postoji kvalitativna razlika između ovih dela. U okviru ovog razmatranja, pristanak umirućeg nije jedina crvena nit koja povezuje ove dve vrste ponašanja. Naime, potrebno je ovde pomenuti još nešto što je zajedničko za njih, a to je: eutanazija i pružanje pomoći u samoubistvu pružaju **“dostojanstvenu smrt”**. Istovremeno, sa legalizacijom ovakvih načina okončanja života, pacijenti umiru mirno, okruženi porodicom i lekarima.²⁵ Ukazivanje na njihovu istovetnost, stavlja akcent na sledeće činjenice: u činu onog koji pruža pomoć i onoga koji preduzima eutanaziju može se prepoznati jedino **dobra namera** u odnosu na pacijenta, s ciljem da se isti spase teških bolova prouzrokovanih bolešću koja je neizlečivog, fatalnog karaktera; I jedan i drugi su rukovođeni isključivo **humanim razlozima**, i jedan i drugi žele da pomognu pacijentu u lakoj i brznoj smrti.²⁶ U tom “istraživanju” njihovih identičnih obeležja potrebno je da se preciziraju još dve situacije: u oba slučaja je prisutan **rizik zloupotrebe** (o tome nešto kasnije), i jedan i drugi oblik učešća u krivičnom delu predstavljaju **osetljiva politička pitanja**, odnosno, mogli bi da prouzrokuju eventualnu pojavu političkog favorizma.²⁷

²⁵ <http://www.iaetf.org/faq.htm>

²⁶ <http://www.rights.org/deathnet/understanding.html>.

²⁷ *Ibid.*

Iz gore pomenutog, sasvim prirodno, u proučavanju odnosnog problema možemo pronaći mnogo karakterističnih tumačenja pojma eutanazije i pružanja pomoći u samoubistvu. Svakako. Odgovor koji smo dobili, naime da se i u eutanaziji i u pomaganju u samoubistvu nalaze ista svojstva i iste "vrednosti", treba tumačiti na sledeći način. Bliže određenje: odgovori na postavljena pitanja omeđili su nam precizno polje ili nivoe na kome se oni poklapaju - njihova nesporna podudarnost je "proizvela" zajedničku tačku ukrštanja, dok će svaki od ovih načina umiranja, samostalno sa svoje strane prouzrokovati "blagu i laku" smrt.

Podimo od prvog momenta. Već smo se ranije suočili sa pojmom eutanazije i pružanja pomoći u samoubistvu, ali da ovde budemo precizniji: dakle, kakva je razlika između eutanazije i pomoći u samoubistvu?

Kod eutanazije - jedna osoba preduzima radnju direktnog skraćivanja života druge osobe u cilju sprečavanja daljih patnji i muka. Na primer, lekar daje smrtonosnu injekciju. Kod pomoći pri samoubistvu - osoba koja pomaže svesno i namerno obezbeđuje sredstva koja će omogućiti drugoj osobi da se ubije. Na primer, doktor prepíše recept za otrov, ili neko prikači masku za disanje na ugljen-monoksid i daje uputstva kako da se pacijent uguši.

Da li eutanazija i pružanje pomoći u samoubistvu pružaju dostojanstvenu smrt?

"Dostojanstvena smrt je postala omiljena fraza zagovornika eutanazije i pomoći u samoubistvu; međutim, nema ničeg dostojanstvenog u metodama koje oni zagovaraju. Na pr. udruženje za njihovu liberalizaciju deli pamflete o tome kako se ugušiti plastičnom kesom. Većina "subjekata" Džeka Kevorkiana, kako ih on naziva, ugušena su ugljen- monoksidom.

Da li bi sa legalizacijom eutanazije i pružanja pomoći u samoubistvu pacijenti umirali mirno, okruženi porodicom i lekarima, umesto da se guše ugljen-monoksidom ili plastičnim kesama, kao sad?

Upravo, zagovornici eutanazije to tvrde. Međutim, to nije tačno. U dve države u kojima je izglasan zakon koji dozvoljava eutanaziju i pružanje pomoći u samoubistvu bilo je očigledno da se njihovom legalizacijom legalizuje i upotreba plastičnih kesu i ugljen-monoksida za ubijanje nemoćnih ljudi.²⁸

Zar moderna tehnologija ne održava u životu ljude koji bi inače u prošlosti umrli?

Moderna medicina je definitivno produžila ljudski život. Početkom ovog veka zapaljenje pluća i slepog creva, dijabetes, visok krvni pritisak - čak i upala zuba - često su značile smrt praćenu jakim bolovima. Žene su kraće živele od muškaraca jer ih je mnogo umiralo na porođaju. Antibiotici, hirurgija, mnoge savremene rutinske terapije i lekovi su tada bili nepoznati.

Danas je, naravno, situacija sasvim drugačija.

Mnogi misle da je neko ko je primenom eutanazije ili pružanjem pomoći u samoubistvu umro jer ne želi da ostane u životu prikačen za mašine. Ali zakon već dozvoljava pacijentima da nalože takve mere ne budu preduzete ili da budu povučene.²⁹

Zar ljudi ne treba da imaju pravo da počine samoubistvo?

Ljudi imaju moć da izvrše samoubistvo. Samoubistvo i pokušaj samoubistva se ne kažnjavaju. Svake godine, samo u SAD, se izvrši više samoubistava nego ubistava.

Samoubistvo je tragičan individualni čin. Eutanazija nije privatni čin. To je dozvoljavanje jednoj osobi da olakša smrt drugoj. To je javno pitanje zbog toga što može da dovede do teških zloupotreba, eksploatacije i uskraćivanja nege nadmoćnijim ljudima.

²⁸ Npr., odmah po usvajanju Mere 16 u Oregonu, oni koji su isticali da će ona omogućiti ljudima da umru mirno uz pomoć pilula, priznali su da će to dovesti do onakvih aktivnosti kakve je sprovodio Džek Kevorkian. Takođe su rekli da uz pilule treba koristiti i plastičnu kesu i time osigurati smrt. Slično se desilo i u Severnoj teritoriji u Australiji, gde su pobornici eutanazije i pružanje pomoći u samoubistvu stvorili sliku kako čovek umire na miru, okružen svojim najmilijima. Kada su napisane smernice za australijske mere (koje su ubrzo povučene) pošto je zakon usvojen, stavljeno je do znanja da će se dozvoliti i upotreba ugljen-monoksida. Preporučeno je da u slučaju korišćenja lekova za ove mere umiranja, porodica treba da napusti sobu u trenutku smrti pacijenta, jer je prizor veoma neprijatan za posmatranje. Posebno je "otrežnjujući" metod okončanja pacijentovog života je predložio Dr Filip Hurke, vodeći australijski aktivista za eutanaziju, kada je objavio da je usavršio kompjuterski program za eutanaziju i pomaganje u samoubistvu koji lekarima omogućava da se udalje sa mesta događaja: <http://www.iaetf.org/faq.htm>

²⁹ *Ibid.*

Eutanazija ne znači davanje prava osobi koja umire, već ona znači izmenu zakona tako da lekarima, rođacima i ostalima daje pravo da direktno ili indirektno okončaju nečiji život. Ova promena ne bi dala prava osobi koja treba da bude ubijena, već osobi koja ubija. Drugim rečima, eutanazija i pružanje pomoći u samoubistvu ne znači pravo na smrt, već na ubistvo.

Da li je ubistvo prejaka reč za eutanaziju?

Ne. Reč “ubistvo” znači “okončati nečiji život”. 1989. godine grupa lekara je objavila izveštaj u časopisu Medicinski žurnal Nove Engleske (New England Journal of Medicine), u kome zaključuju da bi bilo moralno prihvatljivo da lekari daju pacijentima informacije u vezi sa samoubistvom i recepte za smrtonosne lekove da bi mogli da se ubiju. Dr Ronald Kranford, jedan od autora izveštaja, javno priznaje da je to “isto kao i ubijanje pacijenta”. Dok bi promene u zakonu dovele do toga da se eutanazija smatra “medicinskom intervencijom” stvarnost se ne bi promenila - pacijent bi bio ubijen.³⁰

Pa zar i ovo prethodno, reljefnije proučavanje krivične odgovornosti i kažnjivosti participanata u “okončanju života drugog lica” nije jedan od pokazatelja njihove uzajamne sličnosti, ali ovog puta kroz prizmu angažovanja njihovih aktera u funkciji apsolutnog ostvarenja prava na personalnu slobodu i njenu objektivnu upotrebu. Ili, jednostavno, “kad se sve sabere i oduzme”, osnovni je argument da u krajnjem cilju i u pozitivnoj i negativnoj konotaciji, nema principijelnih razlika između krivičnog dela pomaganja u samoubistvu i ubistva iz milosrđa.

Kao zaključak: ovaj osoben paralelogram, pokazaće nam, još jednom, da se ponašanje aktera eutanazije i pomaganja u samoubistvu sve vreme “kreće” po istovetnoj liniji poštovanja (za njihove pristalice), odnosno nepoštovanja (za njihove protivnike) slobode i njene vrednosti, ljudskog dostojanstva, razumevanja (za zagovornike), tj. nerazumevanja (za protivnike) potreba nekih ljudi da zbog smanjenja nepodnošljivih bolova i patnji zaista žele da okončaju život, odnosno po liniji stvarnog i potpunog realizovanja prava na život kao najvažnijeg među svim pravima. Na toj “skali”, njihove sličnosti (za koju možemo reći da je skoro apsolutna - do identičnosti) smatramo da se pojmom eutanazije u širem smislu reči, slobodno može obuhvatiti i pomaganje u samoubistvu od strane lekara. U tom kontekstu, i zaključak bi, kao kod aktivne i pasivne eutanazije bio isti.

³⁰ *Ibid.*

Oba načina okončanja života umirućeg pacijenta su moralno jednaka, tj. među njima u tom pogledu nema razlike. Ne postoji dovoljno ubedljiv razlog koji bi opravdao davanje prednosti jednom u odnosu na drugi način pomaganja u umiranju. Upravo, činjenica da se u jednom slučaju radi o pomaganju u umiranju, a u drugom o pomaganju u samoubistvu, nije sama po sebi razlog da se jedan tretira kao moralno gori, ili suštinski nekvalitetniji u odnosu na drugi. Tako, još jednom vidimo da oba oblika okončanja života opstaju ili padaju zajedno.

2.Zaključak

Surova stvarnost nas često stavlja u situacije u kojima se mora doneti odluka. Na graničnoj liniji između života i smrti izbori su ponekad neizbežni. Ovi izbori i odluke su podložni pravnom osporavanju, zato se mora odlučiti i birati između dva različita zla. O tome koje su odluke odgovorne, u našem društvu se, usled različitih mišljenja i polaznih tačaka, stavovi veoma razlikuju. Srećom, ne mora da znači da se međusobni izbori i odluke ne respektuju. Svako je odgovoran za svoj sopstveni izbor.

Prof. Dragana Petrović Ph.D

Institute of Comparative Law Beograd

EUTHANASIA AND ASSISTED SUICIDE SERVICE CRIMINAL LIABILITY FOR SUPPORTING THE SUICIDE

Summary

Is there a place for respecting the autonomy of those who want to live? Should the mortally ill patients, who want to live, be allowed to live? What are the facts and arguments? What are the proofs that doctors actually deny treatments and that people are thus dying against their will?

Focusing on this problem during our considerations, we start from the doctor – patient relationship. It is difficult to speak about the facts since the level of doctor's reporting the cases of euthanasia is very low so that we can say there is no place for concern. Even such a low number of reported cases refers to the requests for help coming from dying patients who were suffering from a terminal disease. But what about the doctors who cannot or will not make a difference between active and passive euthanasia and what about the patients whose painful suffering prevents them from reaching a sound and reasonable decision?

Therefore we need to bring this issue on another level which would offer a more concrete proof that a law has been satisfied. We are referring to a some type of an official document (a statement of free will) in which the patient expresses his will to have his life terminated

Key words: assisting in suicide, unbearable pain, personal choices, danger of legalization.